KEYNESOVA OBEČNÁ TEORIE STÁLE INSPIRATIVNÍ (A PROVOKUJÍCÍ)

Pavel Sirůček^a

John Maynard Keynes: Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz

Praha: Cicero, 2020. 347 stran. ISBN 978-80-270-7399-3.

Nadační fond Cicero vydal jedno ze zásadních ekonomických pojednání. Význam J. M. Keynesa a *Obecné teorie* nezpochybňují obvykle ani jeho ideoví odpůrci a tvrdí kritici. Recenze představuje nové české vydání a porovnává jej s vydáním z roku 1963 (Praha: NČSAV. 388 s.). Nepokládá si „velké“ otázky typu, zda Keynes byl, či nebyl liberálem (a jakým liberálem), anebo zda mu přináleží nálepka socialisty. Ani zda byl příliš hodně, nebo naopak příliš málo ovlivněn neoklasikou, resp. zda *Obecná teorie* je krokem vpřed oproti *A Treatise on Money* (Macmillan, 1930). Nevyjadřuje se k originalitě *Obecné teorie* (a předchůdcům kanonizovaného Keynesa), ani k problému obecnosti *Obecné teorie* nebo tomu, jakou teorii peněz vlastně Keynes zastával. Neřeší ani svěbytnost keynesiánství, ani jeho konstruktivní či destruktivní potenciál v 20. i 21. století, což je koneckonců v mnohém záležitostí „víry“. Tisíce stránek bylo věnováno interpretacím *Obecné teorie*. I včetně kacířských úvah typu, zda prvním dezinterpretátorem keynesiánství nebyl již sám J. M. Keynes. Anebo ohledně toho, zda slavní američtí neokeynesianci *Obecnou teorii* vůbec četli a hlavně pochopili.

Namátkou lze odkázat na práce J. R. Hickse (Mr. Keynes and the „Classics“: A Suggested Interpretation. *Econometrica*, 1937, 5 (2)), A. H. Hansena (*A Guide to Keynes*. McGraw-Hill 1953), samotného J. M. Keynesa (The General Theory of Employment. *Quarterly Journal of Economics*, 1937, 51 (2)), J. V. Robinsonové (např. *Introduction to the Theory of Employment*. Macmillan 1937), V. Chickové (*Macroeconomics after Keynes: A Reconsideration of the General Theory*. MIT Press 1983) anebo na straně jiné např. na ostře kritický rozbor podle H. S. Hazlitta (*The Failure of the „New Economics“: An Analysis of the Keynesian Fallacies*. Van Nostrand 1959). Další pohledy lze nalézt u M. Sojky (*John Maynard Keynes a současná ekonomie*. Grada 1999, včetně překladu

a Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta podnikohospodářská, Praha, Česká republika
E-mail: pavel.sirucek@vse.cz

částí *Obecné teorie*) anebo ve sborníku *Šedesát let od smrti Johna Maynarda Keynesa* (CEP č. 50/2006). Za připomenutí stojí také text M. Rumlera (*J. M. Keynes a soudobý kapitalismus*. NPL 1965).

České vydání po 57 letech startuje *Poděkováním* těm, kteří na publikaci spolupracovali, resp. přispěli finančně. Následují Keynesovy předmluvy k různým vydáním: předmluva k anglickému vydání je zde chybně datovaná k 31. 12. 1935, následuje předmluva k německému vydání (ze 7. 9. 1936), k japonskému vydání (ze 4. 12. 1936) a ke třetímu vydání (z 20. 2. 1939). Nikde včetně tiráže ovšem není blíže specifikován originál, ze kterého překlad pochází. S přihlédnutím k datování závěrečných dodatků se však pravděpodobně o první vydání nejedná.

Titul z roku 1963 odkazuje na anglický originál *The General Theory of Employment, Interest and Money* (London: Macmillan, 1936). Tento překlad otevírá obsáhlá *Předmluva k českému vydání* z pera M. Šmejkalů. Je jistě poplatná době vzniku, kdy „keynesismus jako teorii a praxi buržoazie“ hned úvodem cejchuje coby nejnebezpečnějšího a nejzávažnějšího protivníka marxismu v ekonomické oblasti. Nicméně Keynesovu osobnost či sociálně-ekonomické pozadí i smysl jeho teorie vykresluje v mnohém relativně věrně a obsahuje řadu akceptovatelných postřehů. Nechybí kritika hlavních Keynesových pouček z pohledu oficiální marxisticko-leninské ideologie. Zmíněn je i vliv keynesiánství v prvorepublikové ČSR.

Souhlasit je možné s varováním, že čtenář se musí vyzbrojit nemalou trpělivostí. Svou povahou byla kniha určena užšímu okruhu odborných zájemců a obsahuje i řadu složitějších abstrakcí. *Obecná teorie* není kratochvilným „čtením do vlaku“, ale ani učebnicí ekonomie. Ohledně jejího uspořádání, způsobu výkladu, radikálního tónu, srozumitelnosti, neobvyklých termínů, vnitřních rozporů i celkového vyznění toho bylo opět napsáno spoustu (namátkou např. Samuelson, P. A.: *Lord Keynes and the General Theory. Econometrica*, 1946, 14 (3)).

Autor recenze se omlouvá za rýpnutí do propagátorů sciometrie a těch, kteří se živí vymyšlením pokynů, kterak má vědecká publikace vypadat a co má všechno obsahovat. Rýpnutí spočívá v otázce, zda by *Obecná teorie* byla dnes vůbec uznána ve smyslu vědecké monografie uznatelné RIVem (což se zdaleka netýká pouze *Obecné teorie*, nýbrž i mnoha dalších textů, které ekonomickou vědou opravdu pohnuly). Ve srovnání se současnými standardními ekonomickými texty se spoustou rovnic nemusí být leccos z *Obecné teorie* ani pro čtenáře neekonomika (a nematematika) zase až tak nepochopitelné. V celé knize figuruje jediné grafické znázornění (navržené R. F. Harrodem na s. 157, cit. dle vydání 2020), několik ilustrativních tabulek a prezentované rovnice (většinou spíše jednoduchá formální vyjádření veličin) rozhodně nejsou na každé stránce. Někdo si může nostalgicky postesknout, že tehdy – tedy především „před Samuelsonem“ – ekonomie ještě byla vědou ...

Nebyl nutný mnohdy naprosto samoúčelný aparát nežádka nahrazující vlastní obsah, resp. maskující skutečné cíle a ideologické fundamenty. A připomeňme Keynesův spíše skeptický vztah k využití matematiky a statistiky v ekonomii. J. M. Keynes totiž sílu, kouzlo, ale na druhé straně i omezení matematiky znal a dobře si je uvědomoval.

Je škoda, že předmluvu k novému vydání nemohl napsat Milan Sojka († 17. 5. 2007), přestože s jeho interpretací Keynesův souhlasit nemusíme a také s ní mnozí více či méně oprávněně nesouhlasí. Autora recenze – při vši, a to nehrané účtě k žijícím tuzemským teoretickým ekonomům – nenapadá žádné srovnatelné jméno. Takže je vlastně dobře, že česká předmluva chybí. Hlavně, že kniha není dehonestována laciným neumětelstvím či kabaretním kejklářstvím pop-ekonomů.

Keynesův život bývá členěn na etapy, jimiž má prolínat idea, že moderní kapitalismus prodělal změny a přestává uspokojivě fungovat na základě samoregulačních tržních mechanismů. K největším ohrožením má náležet masová nedobrovolná nezaměstnanost. V „cambridgeské“ etapě hledá příčiny problémů v nestabilitě kupní síly peněz a řešení spojuje s reformou bankovní soustavy. V etapě „keynesiánské“ (reprezentované hlavně právě *Obecnou teorií*) je příčina spojována s poptávkovým omezením systému (především malou ochotou investovat) a řešení se stimulačí agregátní poptávky (AD). Státní zásahy jsou pak logickým důsledkem fungování systému. Za klíčový teoretický přínos Keynesův bývá považována teorie efektivní poptávky, spojená s nejistotou a úlohou peněz v systému (preferenze likvidity v čele se spekulacním motivem). Koncept efektivní poptávky (moderně AD) bývá vykládán ve třech krocích. 1) Vliv AD na zaměstnanost a důchod (u Keynesův pomocí cen agregátní poptávky a nabídky na metodologickém základě marshallovské dílčí rovnováhy); 2) příčiny, proč je AD nedostatečná pro dosažení plné zaměstnanosti a 3) konsekvence pro hospodářskou politiku (*Obecná teorie* přitom tvoří pouze obecný rámec a konkrétní doporučení neformuluje). Tímto prizmatem je nahlíženo i na *Obecnou teorii*.

U obou českých vydání vlastní obsah otevírá krátká Keynesova *Předmluva* k anglickému vydání (u titulu z roku 1963 je správně datována 13. 12. 1935). Keynes zdůrazňuje prvořadý úkol zabývat se „*obtížnými otázkami teorie*“ a využití v praxi odsouvá až na druhé místo. Za hlavní cíl označuje přimět ekonomy ke kritickému přezkoumání některých základních předpokladů. Naznačuje vztah *Obecné teorie* k práci *Pojednání o penězích* a neopomíjí, že „*kráčí po neznámých cestách*“. Již na těchto dvou a půl stranách lze porovnat překlady z let 1963 a 2020. Jazyk překladu nového je jistě modernější, nicméně na řadě míst knihy je nepřírozeně šroubovaný a některé pasáže jsou – diplomaticky řečeno – přeloženy poněkud neobratně. Za všechny uvedme první věty posledního odstavce zmíněné předmluvy, silně připomínající prosté zadání souvětí z originálu do překladače Google, bez jakýchkoli úprav.

Ohledně dalších předmluv lze dodat, že Keynes připomíná *Principles of Economics* A. Marshalla. A naznačuje, proč svou teorii nazval obecnou teorií. ... „*Tím míním, že se zabývám především chováním ekonomického systému jako celku...*“ (s. 14, cit. dle vydání 2020) – tedy agregovanými veličinami. Za další charakteristické rysy knihy sám Keynes označuje teorii úrokové míry a pojetí peněz a cen. Předmluvu pro francouzské čtenáře zakončuje charakteristikou své *Obecné teorie* takto „...*v teorii výroby je to definitivní odtržení od doktrín J. B. Saye a ... v teorii úroku je to návrat k doktrínám Montesquieuho*“ (s. 16 dtto).

Struktura *Obecné teorie* sestává ze šesti knih se čtyřia dvaceti kapitolami (a dvou dodatků). Za stěžejní bývají považovány např. kapitoly 2–15, 18 a 22. Vyzdvihovány jsou kapitoly 3 (o AD), 5 a 12 (s očekáváními), 6 (s definicemi, včetně rovnosti úspor a investic), 10 (včetně multiplikátoru), 11 (s mezní efektivností kapitálu), 13 (o úrokové míře) a shrnutí v kapitole 18. Citovány bývají také kapitoly 19 či 24. Některé pasáže jsou vědecké, jiné spíše technické a nechybí ani části satirické a mírně odlehčené. Ekonomická argumentace je místy nahrazena filozofickým hloubáním autora se sklonem k „dramatizování svých idejí“. Autora s elitářskými sklony, který se v neposlední řadě mistrně trefil do dobové společenské poptávky.

Knih první *Úvod*, s kapitolami 1 *Obecná teorie*, 2 *Postuláty klasické ekonomie* a 3 *Princip efektivní poptávky*, je založena na odmítnutí Sayova zákona (přesněji jeho určitých interpretací). Jediný odstavec první kapitoly osvětluje, že název „obecná“ má závěry odlišit od teorie „klasické“, použitelné ve zvláštním případě. Základní postuláty teorie „klasické“ (v čele s klasickou teorií zaměstnanosti) shrnuje kapitola druhá. Keynes determinaci zaměstnanosti nevztahuje k ceně práce, nýbrž k AD. Nastíněna je i nedobrovolná nezaměstnanost. Jako v celé knize je hojně využíván poznámkový aparát pod čarou, často s kritickými odkazy, resp. polemikami s ekonomy různých dob. Ekonomie „klasická“ (resp. neoklasická) je často kritizována skrze A. C. Pigoua. Pojmy související s klíčovou kategorií keynesiánského systému, tedy s agregátní poptávkou (v překladu z r. 1963 s celkovou poptávkou), zavádí kapitola třetí, plnící roli předehry. Přináší i nástin teorie zaměstnanosti (s. 37–40 dtto).

Kapitoly knihy druhé *Definice a ideje* představují jistou odbočku od tématu hlavního. Mají řešit výběr množstevních jednotek odpovídajících problémům ekonomického systému jako celku, roli očekávání v ekonomické analýze a definici příjmu (v překladu z r. 1963 důchodu). Jde o kapitoly 4 *Volba jednotek*, 5 *Jak očekávání určuje výstup a zaměstnanost* (v překladu 1963 figurují namísto očekávání odhady), 6 *Definice příjmu, úspor a investic* (včetně dodatku *O nákladech na užívání*) a 7 *Další úvahy o významu úspor a investic*. Obdobně jako v dalších částech hlubší rozbor přesahuje akceptovatelnou délku recenze – proto pouze telegraficky a útržkovitě. Ze stejných důvodů nejsou uváděny

obsáhlejší citace. Připomenout je však minimálně nezbytné, že Keynes operuje s nominálními veličinami, nepružností mezd a rozhodováním o úsporách a investicích na základě jiných faktorů nežli neoklasická ekonomie.

Chování spotřeby se věnuje kniha třetí *Sklon ke spotřebě*, s kapitolami 8 *Sklon ke spotřebě: I. Objektivní faktory*, 9 *Sklon ke spotřebě: II. Subjektivní faktory* a 10 *Mezní sklon ke spotřebě a multiplikátor*. Základní psychologický zákon je zmíněn v kapitole 3 (s. 37–40 dtto) a 10 (s. 106 dtto). Koncept investičního multiplikátoru v kapitole 10 (se vzorcem na s. 106 dtto) bývá někdy považován za neprůhledný a ohledně jasnějšího výkladu je doporučována kapitola 18.

Nejenom o investicích pojednává nejrozsáhlejší kniha čtvrtá *Podnět k investování*. Tvořena je kapitolami 11 *Mezní efektivita kapitálu* (v překladu z r. 1963 je použit termín efektivnost), 12 *Stav dlouhodobého očekávání*, 13 *Obecná teorie úrokové míry*, 14 *Klasická teorie úrokové míry* (v překladu z r. 1963 úroku) – s *Dodatkem k úrokové míře* v Marshallových *Zásadách ekonomie*, Ricardových *Zásadách politické ekonomie a jiných zdrojích*, 15 *Psychologické a obchodní motivy k likviditě*, 16 *Různé postřehy o povaze kapitálu*, 17 *Základní vlastnosti úroku a peněz* a 18 *Nově formulovaná obecná teorie zaměstnanosti*.

Kapitola 12 pracuje se spekulacemi a podnikáním, včetně mocných psychologických sil „animal spirits“ otrocky přeložených jako zvířecí pudy (s. 142 dtto). Ve vydání z r. 1963 je použit termín životní nadšení. Zaujmout může zmínka o skepsi k politice monetární a zdůraznění významu politiky fiskální na konci kapitoly (s. 144 dtto). Pasáže o očekávání (kapitola 5 a 12, resp. v souvislosti s mezní efektivností kapitálu v kapitole 11) bývají řazeny k dynamickým prvkům jinak spíše statické *Obecné teorie* (spolu s úlohou peněz, nejistotou, multiplikátorem etc.), kdy samotný Keynes tuto charakterizoval jako „okleštěnou dynamiku“.

Vyložena je teorie preference likvidity, a to v kapitole 13 (i např. s „býčím“ a „medvědí“ chováním na s. 149 dtto), a podrobněji v kapitole 15 s další specifikací motivů preference likvidity (podanými především na s. 145–151 dtto, s. 165–181 dtto). Některé interpretace poukazují na rozpory mezi kapitolami 13 a 15. Jindy bývají proti sobě stavěny celé knihy – radikálnější kniha jedna (oblíbená postkeynesiánci) a kniha čtyři (od které mají být odvíjeny interpretace neokeynesiánské). Kritiky sklízí Keynes také za kapitoly 11 a 12 (za zmatečnosti ohledně mezní efektivnosti kapitálu a očekávání v kontextu souvislosti krátkodobého a dlouhodobého horizontu očekávání aj.) a za další pasáže týkajících se kapitálu. Trnem v oku mnohých zůstává samotná teorie preference likvidity, ve své podstatě neumožňující syntézu s neoklasikou. Součástí kapitoly 15 je vymezení keynesiánského systému pomocí rovnic popisujících trh peněz generující úrokovou míru (s. 173 dtto), včetně úvah o důchodové rychlosti obratu peněz na straně následné (v překladu

z r. 1963 je nazýváno rychlostí oběhu peněz v poměru k důchodům). Kapitola 14 srovnává Keynesův systém s neoklasickým. K citovaným patří kapitola 18, v překladu z r. 1963 nazvaná *Shrnutí obecné teorie zaměstnanosti*.

Kniha pátá *Peněžní mzdy a ceny* sestává z kapitol 19 *Změny v peněžních mzdách*, 20 *Funkce zaměstnanosti* a 21 *Teorie cen*. V novém vydání chybí dodatek ke kapitole 19, v překladu z r. 1963 s názvem *Theory of Unemployment profesora Pigoua* (který je obsažen i v originále z roku 1936). Kapitola 20 rozvíjí vlastnosti funkce zaměstnanosti jakožto inverzní funkce agregátní nabídky vymezené kapitolou 3. Také na teorii peněz a cen aplikuje Keynes své analytické nástroje, včetně využití elasticit. V kapitolách 20 a 21 zavádí celou řadu předpokladů do teorie hodnoty, cen a peněz a následně znovu uvažuje některé komplikace. Věnuje se – v duchu makroekonomického přístupu – změnám cenové hladiny.

Knihu šestou *Stručné poznámky k obecné teorii* otevírá kapitola 22 *Poznámky k hospodářskému cyklu* (v překladu z r. 1963 cyklu konjunkturálního). Keynes dedukuje, že pokud platí vývoody o tom, co určuje velikost zaměstnanosti, musí být jeho teorie schopna vysvětlit i fenomén cyklu. Nicméně samotná *Obecná teorie* není teorií cyklu, nýbrž teorií krize. Kapitola 23 *Poznámky k merkantilismu, zákonům proti lichvě, okolkovaným penězům a teoriím nedostatečné spotřeby* (v překladu z r. 1963 podspotřeby) se do jisté míry navrácí k idejím merkantilismu a odmítání pohledu klasické ekonomie na volný obchod. Liberálové hledají důkazy o tom, že Keynes některé ideje odvolává (s odkazy na Keynes, J. M.: *The Balance of Payments of the United States. Economic Journal*, 1946, 56 (222)).

Keynes oceňuje originální postřehy různorodých autorů, včetně S. Gesella (s. 290–293 dtto), který však jinými bývá řazen k „monetárním pomatencům“. Cituje též z *Bajky o včelách* Mandevilla (s. 295–297 dtto) atd. B. de Mandeville, T. R. Malthus, S. Gesell a J. A. Hobson jsou titulováni jako „majoři v armádě heretiků“, především ve smyslu předchůdců teorie efektivní poptávky.

Ve „světonázorové“ kapitole 24 *Závěrečné poznámky k sociální filozofii, ke které může vést Obecná teorie*, se Keynes snaží o vyvozování závěrů ze své teorie a úvahy zahajuje takto: „Nevyřešenými vadami ekonomické společnosti, ve které žijeme, jsou její neschopnost zajistit plnou zaměstnanost a svévolné a nespravedlivé rozdělování bohatství a příjmů“ (s. 307 dtto, překlad 1963 hovoří o hlavních nedostatecích ...). Terčem kritik se stala i další věta oceňující pokrok dosažený od konce 19. století prostřednictvím důchodových a dědických daní. Keynes však nikdy nevolá po naprosté rovnosti. Omezením majetkové nerovnosti se má kapitalismus stát „lidštějším“ pro většinu populace a má tímto být napomoženo růstu zaměstnanosti, výroby i bohatství (neboť dojde ke zvýšení sklonu ke spotřebě a porostou výdaje). S čímž souvisí další klíčové doporučení ohledně snižování úrokové míry. Často bývají skloňovány zmínky o „*euthanasii rentiérů*“ (s. 309 dtto),

učiněné v souvislosti s konceptem úrokové míry. Věčným evergreenem zůstávají drobníčky ohledně „socializace investic“ (jakožto prostředku, kterak se přiblížit plné zaměstnanosti), resp. „státního socialismu“ (s. 311 dtto). Nicméně vztahování idejí Keynesa k odvětvovým politikám a státním zásahům do různých segmentů ekonomiky je daleko více záležitostí až levých a postkeynesiánských následovníků.

Knihu zakončují *Dodatek 1 Kolísání čistých investic ve Spojených státech, Poznámka k dodatku 1 Celkové a čisté nesplacené emise veřejného dluhu a Dodatek 2 Relativní pohyby reálných mezd a výstupu*. Tyto nejsou součástí překladu z r. 1963, který přináší *Poznámku překladatele*, upozorňující na nesnadnost uchopení díla, s připomenutím „nerigorózního cambridgeského stylu teoretizování – didaktického stylu marshallovského“ i průvodců „bludištěm Obecné teorie“ od J. V. Robinsonové, L. R. Kleina, A. H. Hansena a D. Dillarda. Staré vydání končí dobovým rejstříkem nejdůležitějších pojmů marginální a neoklasické školy a užitečnými rejstříky jmenným a věčným. Ve vydání z roku 2020 rejstříky nejsou.

Ať již máme k *Obecné teorii* vztah jakýkoli, je žádoucí chválit či odmítat se znalostí knihy samotné. Díla, které – mimo jiné – otevřelo (zavedením veličiny času) prostor pro analýzu ekonomické historie. Díla potvrzujícího i nenahraditelnost orientace v historii ekonomického myšlení. Což je násobně aktuální v době, kdy se dějiny ekonomických teorií stávají čím dál více odstrkávanou „Popelkou“ a kdy již téměř zmizely i zásadnější politicko-ekonomické debaty. Znovu připomenutí *Obecné teorie* by mohlo alespoň drobným dílem přispět k oživení diskuzí např. o transformacích a reformách kapitalismu, jeho (ne)stabilitě, rovnovážném přístupu či ohledně střetu liberalismu a konzervatismu na pravici i levici. Na místě je i jistá pokora k vlivné knize a ekonomické osobnosti, která všem sympatická přitom být nemusí.

Autor recenze sice raději zalistuje ve vydání z roku 1963, ale je dobře, že *Obecná teorie* je znovu dostupná v českém jazyce. Obdobně je dobře, že existenci nevzdává ani teoretický ekonomický časopis v českém jazyce. Nejenom s ohledem na jeho bohatou tradici a historii. Zdůraznit je nutné i nezastupitelnou funkci kultivace a inovací odborné terminologie v češtině, jejichž potřebnost nemizí, ba právě naopak. Naši předkové – stoupenci prvního národního obrození – vyvíjeli nemalé úsilí ohledně české vědy a odborné literatury v českém jazyce. Dnes jsou česky psané tiskoviny likvidovány. V honbě za ... (za čím vlastně?).